

Лексико-семантичні ознаки фемінітивів української мови XVI – XVII ст.

Найменування жінок утворюють обширну лексико-семантичну групу (далі ЛСГ) номінативних одиниць, яка відображає становлення лексичного складу української мови XVI – XVII ст. Особливість підсистеми фемінітивів виявляється в її внутрішній організації, багатоманітності охоплюваних нею лексем, їхній семантичній структурі. Специфічність фемінітивів полягає і в означуваному ними суб'єкті – особі жіночої статі, у відображенні найрізноманітніших сторін її життя: соціально-економічної, культурно-освітньої, церковно-релігійної, побутової та інших.

Лексична підсистема назв жінок в українській мові XVI – XVII ст. охоплює близько 650 слів, які характеризують осіб за різними ознаками. Семантичне розшарування фемінітивів спричинює складне внутрішнє упорядкування ЛСГ назв жінок. У її межах встановлюється 10 підгруп фемінітивів за семантикою, розгляд яких здійснюється в порядку зменшення їх кількісного складу.

Найчисленнішою і своєрідною підгрупою найменувань жінок є слова на позначення осіб за внутрішніми якостями, які проявляються у поведінці, вчинках жінок, способі їх життя, стосунках з людьми, ставленням до них. До цієї підгрупи входить 146 слів. Характерною особливістю таких фемінітивів є те, що вони виражають негативні або позитивні риси жінки.

Семантична структура переважної частини назв має негативний відтінок: *смотритє(л)ница* “вислідниця” (ЛС, 376), *набадница* “наклепниця” (ЛБ, 67), *чужоложница* “перелюбниця” (ГКР, 194), *окаяница* “жалюгідниця” (Зінов.В., 107), *блудница* (Сл.УМ, 2, 122), *ле(с)тница* “хитромудра жінка” (ЛС, 412), *иутница* “волоцюга” (ЛС, 125) тощо. Спеціалізація номінацій у позначенні негативних рис осіб жіночої статі зумовлюється позамовними факторами, зокрема становищем жінки як підвладної чоловікам особи.

Номінації з позитивним відтінком відображають в основному благодійні місії жінки (покровительство, заступництво, опікунство тощо): *добродѣйка* (ГКР, 245), *помощница* (ГКР, 333), *опеку(н)ка* (ДМВН, 53) тощо. У здійсненні цих місій значна роль відводиться Божій Матері, в результаті чого маємо певну кількість слів на позначення її різних добродіянь: *помощница* (Акаф., р̃на), *застѣпница* (Акаф., р̃мѣ), *наставница* (Акаф., р̃мѣ) тощо.

Фемінітиви з позитивними і негативними відтінками утворюють в межах зазначеної підгрупи окремі мікрогрупи слів: номінації на означення жінок за внутрішніми якостями, номінації на означення жінок за стосунками з людьми, ставленням до них, номінації на означення жінок за поведінкою, вчинками.

Слова, що іменують осіб за внутрішніми якостями, відображають характер, натуру, здібності жінок: *милосердница* (КТ), *самохвалница* (ЛС, 296), *разсудителница* “розсудлива жінка” (ЛС, 166) тощо. Іменники на позначення осіб за стосунками з людьми, ставленням до них характеризують жінок за приятельськими, товарицькими, ворожими взаєминами, за зв'язками співучасті, суперництва, посередництва: *подруга* (КТ), *товаришка* (КСл.УМ), *неприятелка* (Коп. Пал., 804), *сообщница* (КСл.УМ), *сопросителница* “суперниця” (ЛС, 132), *посредничка* (КТ) тощо. Різні особливості внутрішнього світу жінки відбивають слова, які позначають її за поведінкою, вчинками, способом життя: *отмстителница* “месниця” (ЛС, 416), *пострѣкателница* “підбурювачка” (ЛС, 380), *гамратка* “розпусниця” (ІСТ, 506), *пелgrimка* “мандрівниця” (Арх ЮЗР, 1/У1, 90) тощо.

Семантично неоднорідну підгрупу фемінітивів становлять номінації на позначення жінок за різними видами діяльності. Загальна кількість їх становить 103 лексичні одиниці. Іменники цієї підгрупи поділяються на такі мікрогрупи слів: номінації на позначення жінок за соціальною діяльністю і номінації на позначення жінок за господарсько-побутовою діяльністю.

Назви осіб за соціальною діяльністю відображають зайнятість жінок у різних сферах суспільного життя, а саме у торговельній, торговельно-виробничій галузях: *перекупка* (ЛСБ, 125, 1 зв.), *аптекарка* (Арх ЮЗР, 3/1, 112) тощо; навчально-виховній: *учителка* (КТ), *виховувателка* (Сл. УМ, 6, 95) тощо; лікувальній: *дикторка* (ІСТ, 767) тощо; культурно-освітній: *спевачка* (КТ), *стихотворниця* (ЛС, 319) тощо; фінансовій: *кредиторка* (КСл.УМ) тощо. Ця мікрогрупа включає ще найменування жінок за адміністративною, службовою діяльністю: *игуменья* “настоятельница жіночого монастиря” (АЗР, 2, 88), *екзекуторка* “виконавиця судового рішення” (ІСТ, 869) тощо; за благодійною діяльністю, напр.: *ктиторка* “жінка, яка матеріально допомагає церковним закладам” (КСл. УМ).

Фемінітиви на позначення осіб за господарсько-побутовою діяльністю засвідчують участь жінок у виробничій і невиробничій сферах. Номінації, які характеризують осіб за виробничою діяльністю, розгалужуються у свою чергу на слова, що позначають жінок за предметом діяльності: *винничка* “жінка, яка виготовляє і продає вино” (ЛРК, 162), *проскурниця* “жінка, яка виготовляє проскури” (КТ) тощо; за місцем діяльності: *млинарка* (КТ) тощо; за функціями: *гафтарка* (ІСТ, 513), *швачка* (Арх ЮЗР, 1/1, 395) тощо.

Іменники на означення жінок за невиробничою діяльністю вказують в основному на зайнятість жінок у домашньому господарстві, а також у наймах: *домовниця* “жінка, яка господарює у себе вдома” (КСл. УМ), *господиня* (ІСТ, 588), *дворничка* “служниця” (АС, IV, 84), *челядниця* “служниця” (ЛРК, 42) тощо. До цієї частини слів належать ще найменування жінок за діяльністю, пов’язаною з чаклунством, ворожбою, пророкуванням: *во(л)шебниця* (ЛС, 340), *ворожка* (ІСТ, 310), *пророчица* (КСл. УМ) тощо.

Усталену систему позначень родинних стосунків між особами жіночої статі являє собою підгрупа назв спорідненості і свояцтва. Ця підгрупа охоплює 98 фемінітивів, які розпадаються на дві мікрогрупи іменників: назви жінок за спорідненістю і назви жінок за свояцтвом.

Найменування осіб за спорідненістю характеризують жінок по прямій і непрямій лінії споріднення. Фемінітиви на позначення жінок за спорідненістю по прямій лінії відображають стосунки між батьками і дітьми на першому ступені споріднення, повного та неповного, зумовленого породичанням осіб: *матка* (КСл. УМ), *цо(р)ка* (АСО, 137), *мачуха* (КСл. УМ), *падчерица* (АЖМУ, 69) тощо. Такі взаємини відбивають також найменування осіб за другим, третім і четвертим ступенем споріднення: *баба* (РДВ, 25), *онука* (АЖМУ, 70), *прабаба* (КТ), *правнучка* (КТ), *прапрабаба* (КСл. УМ), *праправнучка* (ЛК, 490) тощо. Номінації на позначення жінок по непрямій лінії споріднення показують зв’язки між дітьми: *сестра* (ППТ, 452), *сестричка* (Проп.р., 299) тощо; між дітьми, братами й сестрами батьків: *братанка* “дочка брата” (АЗР, 1, 120), *сестреница* “дочка сестри” (КСл. УМ), *тютка* (ВГ, 164) тощо; між двоюрідними сестрами: *стрисна* “дочка стрийни” (КСл. УМ) тощо.

Назви свояцтва виражають становище жінки як члена подружньої пари: *дружина* (АСО, 93), *малжонка* (ВГ, 147) тощо; показують зв’язки між дружиною і батьками та родичами чоловіка: *невѣстка* (АС, III, 195), *свекруха* (КТ), *золвица* “чоловікова сестра” (КСл. УМ), *братовая* “дружина брата” (АСО, 173) тощо; взаємини між батьками і родичами чоловіка й жінки: *сваха* (КСл. УМ) тощо; стосунки батьків дружини з її чоловіком: *теща* (КТ) тощо.

Значна частина фемінітивів характеризує дружин і дочок за діяльністю чоловіків і батьків. Ця підгрупа фемінітивів складається з 92 слів. Вона поділяється на дві мікрогрупи іменників: слова на позначення жінок за соціальною діяльністю чоловіків і батьків та слова на позначення жінок за господарсько-побутовою діяльністю чоловіків і батьків.

Основну частину цієї підгрупи становлять номінації, які характеризують жінок за соціальною діяльністю чоловіків і батьків. Це найменування жінок за військовою, військово-адміністративною діяльністю чоловіків і батьків: *гетмановая* “дружина начальника козацького війська” (ГКР, 242), *во(и)ская* “дружина наглядача за порядком в області під час війни” (Сл. УМ, 4, 194), *хоружанка* “дочка охоронця військового прапора” (КСл. УМ) тощо; за адміністративною функцією чоловіків і батьків: *воеводина* “дружина правителя міста, округу” (ТУ, 297), *старо(с)тя(н)ка* “дочка керівника місцевого управління” (ККПС, 168) тощо; за функціями, пов’язаними зі службовою діяльністю чоловіків і батьків: *судина*

“дружина судді” (ВГ, 218), *канцлярыная* “дружина керівника придворної канцелярії” (ТУ, 317), *ксенжна* “дочка священика” (КСл. УМ) тощо. Крім зазначених слів, ця мікрогрупа містить ще найменування жінок за станом, чином, титулом чоловіків і батьків: *боярка* “дочка особи боярського стану” (Арх ЮЗР, 8/III, 266), *короле(в)на* “дочка короля” (КТ), *по(д)столиная* “дружина особи земського чину” (ДМВН, 186), *цесаревая* “дружина верховного правителя” (ПОМ, 488) тощо.

Кілька фемінітивів є назвами жінок за господарсько-побутовою працею чоловіків і батьків, здебільшого за виробничою: *бондарка* “дружина бондаря” (АСО, 45), *майстровая* “дружина майстра” (ЛРК, 169) тощо.

Помітне місце у підсистемі фемінітивів займають слова на означення осіб за соціальним станом. Кількісний склад підгрупи таких іменників становить 56 слів. У межах цієї підгрупи наявні слова, які іменують осіб за соціально-політичним, соціально-економічним та сімейним станами.

Мікрогрупа номінацій на позначення жінок за соціально-політичним станом включає назви, які характеризують осіб за становищем панування або підлеглості: *стяжате(л)ниця* “правителька, посідачка (ЛС, 322), *монархия* (КТ), *раба* (КСл. УМ), *нево(л)ниця* “рабиня” (ЛРК, 38) тощо.

Мікрогрупу іменників на позначення жінок за соціально-економічним станом представляють найменування осіб за володінням майном взагалі та за конкретним об’єктом власності: *дєдичка* “власниця” (ВГ, 120), *земянка* “землевласниця” (ЗНТШ, XI, 13), *шинкарка* “власниця шинку” (КСл. УМ) тощо.

Кілька фемінітивів відбиває сімейне становище особи, зокрема незаміжність, перебування у шлюбі, втрату сімейних відносин: *девица* “молода, неодружена дівчина” (ПЄ, 105), *мужатка* “заміжня жінка” (КТ), *удовица* (НП, 374) тощо. У межах цієї підгрупи іменників виділяються також слова, що іменують жінок привілейованих верств суспільства за титулом, станом: *кнегиня* (ККПС, 171), *королева* (ГКР, 271), *шля(х)тя(н)ка* (ДМВН, 57), *міщанка* (ТУ, 237) тощо.

Особливу підгрупу фемінітивів становлять слова, які характеризують жінок за біологічними особливостями: статтю, віком, душевним станом, фізіологічним станом (передродовим, родовим, статево-віковим). З такими значеннями засвідчено 54 слова. Серед них переважають фемінітиви на позначення взагалі жінки, які майже всі диференціюються за віковими особливостями особи: *жонка* “доросла особа” (ТУ, 299), *дѣвица* “молода особа” (КСл. УМ) тощо.

Крім зазначеної мікрогрупи, виділяються мікрогрупи слів на позначення жінок за віком, напр.: *юниця* “молода жінка” (Проп. р., 85 зв-86), *старица* “стара жінка” (КСл. УМ); за душевним станом, напр.: *тѣжниця* (ЛБ, 134); за фізіологічним станом, напр.: *положниця* “породілля” (Проп. р., 259).

Деякі фемінітиви цієї підгрупи іменують жінок за кількома вказаними ознаками або ще за якоюсь додатковою ознакою: *дѣвственница* “молода особа, неодружена” (ГКР, 113), *молодиця* “молода одружена жінка” (ЛРК, 47) тощо.

Невелику підгрупу найменувань жінок утворюють номінації, які позначають осіб за церковно-релігійними ознаками. До складу її входить 42 слова. Фемінітиви цієї підгрупи семантично розрізнені. У її межах виділяється декілька мікрогруп іменників, а саме: слова на означення жінок за віросповіданням: *христіанка* (ЖКО, 399), *католичька* (Арх ЮЗР, 8/III, 619-620), *геретичка* (Ант., 873); назви жінок за ставленням до святих, відношенням до духовних осіб: *боголюбия* (Сл. УМ, 2, 141), *балвохвалка* (Тимч., 53), *ариянька* “послідовниця вчення священика Арії” (Арх ЮЗР, 1/VI, 820); назви жінок за належністю до релігійних об’єднань: *инокиня* “черниця” (ГКР, 409), *самаранка* “представниця староєврейської релігійної общини (КСл. УМ) тощо.

До вказаної підгрупи фемінітивів входять ще назви конкретних осіб, переважно Божої Матері: *богородица* (ДМВН, 219), *Богоматерь* (ТУ, 50), *Богородителка* (ІСТ, 112), *праматерь* “Єва” (КТ) тощо.

Невелику кількість слів об’єднує підгрупа фемінітивів, які характеризують жінок за ситуативними особливостями. До неї належить 21 іменник. Найменування цієї підгрупи

позначають жінок за нестабільними ознаками, яких вони набувають в умовах конкретної ситуації. В залежності від того, яку роль виконує особа в певній ситуації, пасивну чи активну, фемінитиви поділяються на дві мікрогрупи слів: номінації на означення жінки за пасивною участю і номінації на означення жінки за активною участю.

Назви першої мікрогрупи характеризують жінок за ознаками, які спричинені соціальним впливом: *пленица* (КТ), *изгнате(л)ница* “вигнанка” (ЛС, 180) тощо й емоційним впливом: *облюбеница* (Апокр., 164 зв.) тощо. Слова на позначення осіб за активною участю в певній ситуації також іменують жінок за ознаками, пов’язаними з соціальними умовами, напр.: *скаржачая* (Арх ЮЗР, 3/IV, 66), і з емоційним станом, напр.: *плачка* (ЛС, 412).

Кількісно обмеженою є підгрупа фемінитивів на позначення жінок за місцем проживання. Вона включає 19 слів. У ній наявні різні за семантикою назви, з урахуванням якої виділяються дві мікрогрупи номінацій: слова, які іменують осіб за проживанням на будь-якій території, і слова, які позначають осіб за проживанням на конкретній території.

До першої мікрогрупи фемінитивів входять найменування жінок взагалі за проживанням: *жителка* (ІСТ, 931), за часом проживання: *обывате(л)ка* “корінна жителька” (ЛРК, 68), за відстанню проживання: *соседка* (КТ). У другій мікрогрупі фемінитивів виділяються найменування осіб за адміністративно-територіальним місцем проживання: *селанка* “жителька села” (АС, III, 29) тощо, за історично-територіальним округом: *руська* “жителька Буковини, Галичини або Закарпатської України” (КСл. УМ), за проживанням у просторовій місцевості: *небожителька* (КСл. УМ).

Малу за обсягом підгрупу фемінитивів становлять також номінації, які характеризують жінок за національною, расовою належністю. З таким значенням, фіксується 15 іменників. Вони іменують представниць різних націй, національних об’єднань, рас: *болгариня* (ІСТ, 119), *грекиня* (ЖКВ, 404), *арменка* (ІСТ, 33), *туркиня* (КТ), *самаритянка* “жінка, яка належить до давньої етнічної групи “ (КСл. УМ), *мурилка* (КТ) тощо.

Фемінитиви української XVI – XVII ст. різнотипні за своїми лексико-семантичними структурами. Одні з них відзначаються моносемантичністю (таких більшість), інші найменування мають складну семантичну структуру, яку формують два чи кілька значень.

Моносемантичні слова характерні для всіх лексико-семантичних підгруп фемінитивів. Проста семантична структура не вимагає аналізу моносемантичних номінацій. На більшу увагу заслуговують багатозначні фемінитиви.

Полісемантичні назви характеризуються обмеженою кількістю, але вони, як і однозначні слова, трапляються у всіх семантичних підгрупах номінацій. Багатозначність властива насамперед давнім утворенням, які зазнавали впродовж кількох епох різних семантичних змін. Це деякі назви спорідненості і свояцтва, слова на позначення взагалі жінки та жінки за віковими особливостями: *жона*, *жонка*, *баба*, *мамка*, *невеста*, *дѣвка*, *бабка* тощо. Напр., слово *жонка* функціонує в українській мові XVI – XVII ст. зі значеннями “дружина”: *Рагоза из жонкою своєю Маръєю* (ІСТ, 941), “взагалі жінка”: *у васъ и жонки писмомъ шырмуютъ* (Ант., 939), “служниця”: *прислала... жонку свою служебную* (КСл. УМ).

Ускладнену лексико-семантичну структуру мають також деякі слова, які позначають осіб за соціальним станом, родом діяльності, стосунками з людьми та ін.: *панна*, *госпожа*, *княгиня*, *господиня*, *кухарка*, *коханка* тощо. Пор., напр., слова *княгиня*, *кухарка*. Слово *княгиня* вживається у значеннях “титул жінки”: *Жаловала нам... княгиня Ганна... на дворанина нашого* (АС, III, 219), “дружина князя”: *княгини Андреика чашника* (К.Сл. УМ). Назва *кухарка* має значення “жінка, яка готує їжу”: *злomu... преступникови... и кухарка зашкодитъ* (КТ), “служниця”: *а той кухарце не дозволил, и не толко хлеба ести, але води пити не казал дат* (Арх ЮЗР, 8/III, 92).

Багатозначність фемінитивів може спричинювати входження їх у різні семантичні підгрупи номінацій. Напр., слово *дѣвка* зі значенням “молода особа жіночої статі” належить до підгрупи слів, які позначають жінок за біологічними ознаками, зі значенням “дочка” – до підгрупи назв спорідненості і свояцтва, зі значенням “служниця” – до підгрупи слів на означення особи за родом діяльності: *Дѣвка – дѣвица* (СС, 23); *Была тежъ там старостиня... з дѣвками своїми* (АС, VI, 245), *Тую бѣлую голову, которая... у него дѣвкою*

служила (Арх ЮЗР, 1/І, 418).

Таким чином, на період XVI – XVII ст. припадає значне поповнення лексичної підсистеми фемінітивів. Тематичну групу апелятивів зі значенням особи жіночої статі представляють неоднакові за лексико-семантичними особливостями слова. У її межах встановлюється десять семантичних підгруп фемінітивів, які позначають осіб за різними ознаками. Підгрупи назв жінок характеризуються різним обсягом, розгалуженою та неоднаковою лексико-семантичною структурою слів. Глибокий аналіз лексико-семантичних особливостей найменувань жінок дозволяє з'ясувати обсяг лексичних значень фемінітивів, їхню внутрішню ієрархічну організацію, взаємовідношення між значеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- АЖМУ Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVIст. (1582-1588pp.) / Підгот. до вид. М. К. Бойчук. – К.: Наук. думка, 1965. – 190 с.
- АЗР Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – СПб., 1846-1851. – Т. I-IV.
- Акаф. Акафистъ пречистой богородици, Ісусу сладкому и Успению владычицы нашей Богородицы приснодѣвны Маріи, отъ еллинскаго исправленный... и иждивеніемъ... Філо-о-са Кізаревица... первое изданный. – К., 1625.
- Ант. Антиризис або апологія проти Христофора Філалета. – Вільна, 1599 // Русская историческая библиотека. – Т. XIX. – Пг., 1903. – Кн. 3. – С.477-982.
- Апокр. Апокрисисъ албо ѿ(т)повѣдь на книжки о съборѣ берестейскомъ... чере(з) христофора филалета, Врихлѣ дана. – Острог, 1598-1599.
- АрхЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859. – Ч. I, т. 1; 1883. – Ч. I, т. VI; 1914. – Ч. I, т. XI; 1904. – Ч. 3, т. I; 1876. – Ч. 6, т. I; 1909. – Ч. 8, т. III.
- АСО Акти села Одрехови / Відп. ред. Л. Л. Гумецька. – К.: Наук. думка, 1970. – 260 с.
- AS Archiwum ksiazat Lubartowiczow Sanguszkow w Slawucie. – Lwow, 1890. – Т. III; 1890. – Т. IV; 1910. – Т. VI.
- ВГ Волинські грамоти XVI ст. / Відп. ред. В. В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1995. – 245 с.
- ГКР Галятовський Іоаникій. Ключ розуміння / Підгот. до вид. І. П. Чепіга. – К.: Наук. думка, 1985. – 443 с.
- ДМВН Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів) / Підгот. до вид. В. В. Німчук та ін. – К.: Наук. думка, 1981. – 316 с.
- ЖКВ [Житіє князя Володимира] // Українська література XVII ст. Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Вступ. ст., упорядк. і прим. В. І. Кречотня. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 403-414.
- ЖКО [Житіє княгині Ольги] // Українська література XVII ст. Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Вступ. ст., упорядк. і прим. В. І. Кречотня. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 394-403.
- Зінов.В. Зіновіїв Климентій. Вірші. Приповіді посполиті. – К.: Наук. думка, 1971. – 391с.
- ЗНТШ Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1896. – Т. XI.
- ІСТ Історичний словник українського язика / Під ред. Є. Тимченка. – Київ – Харків, 1930-1932. – Мюнхен, 1985. – Т. I. – 947 с.
- ККПС Книга Київського підкоморського суду (1584-1644) / Відп. ред. В. В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1991. – 344с.
- Коп.Пал. Копистенський Захарія. Палінодія. – К., 1621 // Русская историческая библиотека. Литовская метрика. – Пг., 1878. – Т. IV. – Кн. 2. – С. 313-1200.
- КСл.УМ Картотека Словника української мови XVI – I пол. XVII ст. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів.
- КТ Картотека Історичного словника українського язика Є. Тимченка. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів.

- ЛБ Беринда П. Лексикон словенороський.– К., 1627 / Підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. – К.: В-во АН України, 1961. – 272 с.
- ЛРК Лохвицька ратушна книга II пол. XVII ст. (Збірник актових документів) / Відп. ред. І. П. Чепіга. – К.: Наук. думка, 1986. – 220 с.
- ЛС Є.Славинецький. Лексикон латинський // Лексикон латинський Є.Славинецького. Лексикон словено-латинський Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В. В. Німчук. – К., 1973. – С. 59-420.
- ЛСБ Документи Львівського Ставропігійського братства: Рукопис XVI – середини XVII ст.
- НП Няговские поучения // Ласло Дэже. Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (словарь и анализ). – Дебрецен, 1985. – 525 с.
- ПЄ Пересопницьке Євангеліє 1556-1561 рр. Зберігається в ЦНБ АН України. № 15512.
- ПОМ Приповідь о трьох млоденцях, како ошукала їх одна вдова своїми фортелями барзо штучне // Українська література XVII ст. Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Вступ. ст., упорядк. і прим. В. І. Кречотня. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 467-469.
- ППТ Повість про Трою // Українська література XVII ст. Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Вступ. ст., упорядк. і прим. В. І. Кречотня. – К.: Наук. думка, 1987. – С.447-455.
- Проп.р Різні проповіді. – Б.м.н., поч. XVII ст.
- РДВ Реєстр доходів і видатків. – Львів, 1607-1645.
- Сл.УМ Словник української мови XVI – I пол. XVII ст. – Львів, 1994. – Вип. 2.– 151 с.; 1997. – Вип. 4.– 259 с.; 1999. – Вип. 6.– 255 с.
- СС Синоніма славеноросскаѡ // Зизаній Л. Лексис. – Вільна, 1596 / Підгот. тексту і вступ. стаття В. В. Німчука. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 175-194.
- ТУ Торговля на Україні. XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / Відп. ред. М. Ф. Котляр. – К.: Наук. думка, 1990. – 408 с.

Див. : **Брус М. П.** Лексико-семантичні ознаки фемінітивів української мови XVI – XVII ст. / Марія Брус // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – Випуск 4. – С. 98–105.